

ANDERS BURMAN

Verner, Oscar och Viktor

I motsats till vissa andra klassiska författare kan Viktor Rydberg sägas ha kanoniserats redan under sin egen livstid. Hans skrifter, och då inte enbart de välkända romanerna, fick överlag inte bara ett positivt bemötande utan också många läsare, framför allt från och med 1870-talet då han slog igenom på bredare front. Men det var först under de allra sista åren av sitt liv som Rydberg upphöjdes till en allmänt aktad nationalikon

I ett efterhandsperspektiv är det emellertid slående hur illa han passade in i det radikala 1880-talet, då unga, naturalistiskt orienterade författare i enlighet med Georg Brandes uppfordrande programförklaring ställde problem under debatt, medan Rydberg själv ägnade stora delar av decenniet åt de forskningar som kom att leda fram till *Undersökningar i germanisk mytologi*; "detta stora Rudbeckianska mytologielande", som en samtida bedömare avfärdade det som.¹ Det hela blev inte bättre av att han allvarligt misskrediterades av det famösa tryckfrihetsåtalet mot Hjalmar Branting 1888, då författaren i egenskap av jurymedlem bidrog till att den socialdemokratiska ledaren hamnade i fängelse.

Men bara några år senare skulle det vända igen. Efter åttio-talisternas europeiska inriktning och samhällsomvälvande litteratur betonade de tongivande nittio-talisterna inhemska kulturtraditioner och en närmast esteticerande verklighetsuppfattning. Inom såväl litteratur som musik, bildkonst och arkitektur fördes nu ett nationalromantiskt program fram som innebar en uppvärdering av sagor, myter, natur och hembygd, alltsammans manifesterat i skapandet av Skansen 1891.

¹ Brev från Oscar Levertin till Verner von Heidenstam 19/12 1888, citerat efter Per Rydén, *Verner & Oscar. En kärlekshistoria. Heidenstam och Levertin 1888–1906* (Stockholm: Carlsson Bokförlag, 2006), s. 147.

I linje med tidens nationalism och intensiva upptagenhet av inhemska traditioner framstod det som angeläget för nittio-talisterna med Verner von Heidenstam och Oscar Levertin i spetsen att knyta an till andra svenska författare. Tidigare hade Heidenstam och Levertin dragits med i åttiotalets allmänna radikalism och utlandsorientering, men de avslutande åren av decenniet innebar för båda en estetisk omorientering som de i hög grad genomgick tillsammans och som kom till uttryck i deras gemensamt skrivna *Pepitas bröllop: en litteratur-anmälan* (1890), en svidande vidräkning med tidens naturalistiska författare och kritiker. Några positiva motvikter mot naturalisterna kunde broschyrens författare däremot ännu inte presentera. Det behöver knappast tilläggas att August Strindberg inte fungerade i den rollen. Tvärtom kom författaren till *Röda rummet* och *Fröken Julie* i hög grad att bli "den andre" som nittio-talisterna definierade sig själva gentemot.

I sammanhanget är det värt att notera att Ellen Key, en annan framträdande nittio-talist, för sin del valde att lyfta fram Carl Jonas Love Almqvist. I *Ord och bild* - nittio-talisternas litterära husorgan - publicerade hon 1894 en uppsats med den talande titeln "Sveriges modernaste diktare. Carl Jonas Ludvig Almqvist", senare även utgiven i bokform. Heidenstam och Levertin hade en betydligt mer ambivalent inställning gentemot Almqvist: han var kanske en snillrik författare men också en högst tvivelaktig person som med *Det går an* hade utmanat hela den patriarkala samhällsordningen och som dessutom - av allt att döma med goda skäl - anklagats för giftmordsförsök. Nej, en sådan dubiös figur ville de politiskt alltmer konservativa Heidenstam och Levertin inte rehabilitera i sina försök att konstruera en svensk litterär traditionskedja där de själva utgjorde den senaste länken. Den som i stället kom att få spela den rollen var Rydberg. Det var han som i början av nittio-talet blev Heidenstams och Levertins främsta föredöme. Om hur Heidenstam och Levertin under olika perioder förhöll sig till Rydberg och hur denne blev till en spelbricka i en kamp

om hegemonin i det svenska kulturlivet – och väldigt mycket annat – kan man läsa i Per Rydén studie *Verner & Oscar. En kärlekshistoria. Heidenstam och Levertin 1888–1906* (Stockholm: Carlsson Bokförlag, 2006). Det är en innehållsrik, läsvänlig bok som utifrån delvis nytt källmaterial ger en fyllig presentation av de båda huvudpersonerna och dessutom många intressanta inblickar i det Oscararianska Sverige.

Heidenstam och Levertin lärde känna varandra 1888 och blev snart ett sammansvetsat radarpar som i början av nittio-talet lyckades erövra den svenska parnassen. Intressant är också, som Rydén framhåller, att det var två författare som skrev sin tid.² Det kan man knappast säga om Rydberg, som däremot möjligen tänkte sin tid, i enlighet med Hegels anmärkning att "filosofin är sin tid fattad i tankar".³ Rydberg var och förblev – med Levertins formulering – "en son af tysk filosofi".⁴ Hans författarskap är genomsyrat av filosofiska diskussioner där olika perspektiv kontrasteras och spelas ut mot varandra och det är just det som gör honom till en av de främsta och mest konsekventa idédiktarna i den svenska litteraturhistorien.

Rydén påpekar att de båda vännerna inte visade något större intresse för Rydberg förrän i början av nittio-talet. Det var först då som de hade något behov av att lansera en svensk föregångare till sig själva. Att det blev just Rydberg kom sig delvis av att det inte fanns så många andra att välja på, men också av att han med sin försiktiga framtoning och idealistiska inriktning passade väldigt väl in i rollen. Dessutom – vilket inte är oviktigt men som Rydén av naturliga skäl inte tar upp – är det tydligt att Rydberg å sin sida var sympatiskt inställd till de båda unga författarna, inte minst deras uppvärdering av

² Rydén, *Verner & Oscar*, s. 20.

³ G.W.F. Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, Werke 7 (Frankfurt am Main: Suhrkamp 1970), s. 26.

⁴ Brev från Heidenstam till Levertin, troligtvis januari 1891, citerat efter Rydén, *Verner & Oscar*, s. 148.

fantasin och revolt mot det som även han upplevde som en inskränkthet i naturalismen – ett tema som Rydberg bara några månader efter publiceringen av *Pepitas bröllop* behandlade i "Realisten Åbrandsson", ett namn som utan övertolkning kan utläsas som "Brandes son". Men redan 1888, efter det att Heidenstam hade givit ut sin debutsamling *Vallfart och vandringsår*, tog den äldre diktaren honom till sig. Den 26 april 1888 skickade han ett vänligt och uppmuntrande brev till den unge författarkollegan som senare följdes upp av fler brev.⁵ Med anledning av romanen *Endymion*, som Rydberg tydligen fått sig tillsänd, nedtecknar han på ett visitkort följande ord till Heidenstam i juni 1889:

Det var min afsigt att skrifva ett långt bref om "Endymion", hvars grundåskådning jag uppfattadt och, hvad dess estetiska halt vidkommer nödgas erkänna för riktig; hvars skildringar stått i färger och former för min fantasi och beredt mig en sällan erfaren njutning, och hvars snilleblixtar jag beundrar. Emottag tillsvidare denna tacksägelse.⁶

Och i ett brev tre år senare framhåller Rydberg hur han i Heidenstams därpå följande roman *Hans Alienus* – liksom i Levertins dikter – älskar "att se tecken af befrielse från det ok, som nu i tio års tid böjt den svenska litteraturens nacke mot jorden".⁷ Det var således fråga om ett ömsesidigt förhållande mellan Heidenstam och Levertin å ena sidan och Rydberg å den andra. Otvivelaktigt uppskattade och understödde de varandra i kampen mot den naturalistiska estetiken.

I ett brev till Levertin berättar Heidenstam om sitt första möte med Rydberg. "Han tycktes mig nästan – hur skall jag säga – obetydlig. Detta kanske emedan han var slutet och

⁵ Brev från Rydberg till Heidenstam 26/4 1888, *Brev III: 1882–1895*, ed. Emil Haverman (Stockholm: Bonniers 1926), s. 74 ff.

⁶ Brev från Rydberg till Heidenstam "Midsommarafton" 1889, *Brev III*, s. 96.

⁷ Brev från Rydberg till Heidenstam 18/5 1892, *Brev III*, s. 136.

stilla. Men hur nobel var han icke. Han ville endast tala om frånvarande så, 'som hade de stått i rummet bredvid och hört på.'” Och han fortsätter: ”När jag nu efteråt jemför honom med Sbg [Strindberg], hur blir ej den förre fin och sympatisk, hur klart inser jag ej, åt hvilken sida jag sjelf helst skulle längta att utveckla mig, om jag endast kunde.”⁸

Även Levertin, som 1888 fällde det ovan citerade omdömet om *Undersökningar i germanisk mythologi*, bytte helt uppfattning om Rydberg i början av nittiotalet. I den nystartade *Ord och bild* skrev han 1892 en längre recension av *Vapensmeden och Dikter, andra samlingen*, där Rydberg karakteriseras som en fulländad skald och moralisk mentor. Han sägs också vara en upphöjd idealist som i sitt författarskap är intensivt upptagen med de största mänskliga frågorna.

I ämnesval är Rydberg kanske den mest afgjorde idealist svenska litteraturen ännu ägt. Allt det tillfälliga, anekdotiska, individuella och växlande, som bildar lifvet, sådant det böljar förbi våra ögon, fångslar ej hans uppmärksamhet och intresserar icke hans tanke. Världen är för honom, som han sjelf uttryckt det i ”*Vapensmeden*”, en bildbibel, i hvilken allt blott äger intresse genom sin dolda mening, d. v. s. allt är blott symboler, reflexer och skuggor af en öfverjordisk sol. Allt Rydberg ser, varsnar han mot evighetens guldgrund under oändlighetens höga stjärnhimmel.⁹

Heidenstams och Levertins entusiasm inför Rydberg var dock inte obegränsad. De kunde till exempel inte ställa sig bakom samtidskritiken i ”Den nya Grottesången”. Dessutom var Levertin noga med att understryka att hur framstående och ädel Rydberg än var så fanns det åtminstone en större samtida

⁸ Brev från Heidenstam till Levertin, citerat efter Rydén, *Verner & Oscar*, s. 147.

⁹ Oscar Levertin, ”Viktor Rydberg och hans senaste arbeten”, *Ord och Bild* nr 1 1892, s. 91.

författare, nämligen mannen bakom *Hans Alienus*, "skönhetsdyrkans stora epos".¹⁰

Inte desto mindre blir det genom Per Rydén's bok helt klart att det i hög grad var tack vare Heidenstam och Levertin som Rydberg under de sista åren av sitt liv kom att bli erkänd som en av landets allra främsta författare. Därmed har Rydén också givit ett bidrag till Rydbergs fortfarande till stora delar oskrivna receptions historia – en historia som vore väl värd att ytterligare undersöka eftersom den med säkerhet skulle kasta ljus inte bara på olika sidor av hans omfattande författarskap utan också på det svenska samhällets och kulturlivets utveckling från det sena 1800-talet till våra egna dagar.

Levertin porträtterad av Carl Larsson

¹⁰ Citerat efter Rydén, *Verner & Oscar*, s. 86.